

Նիկոպոլիս, Սերաստիա, Սատաղա եւ Armenia ընդհանուր անուանակոչութիւն մը, որուն բուն իմաստը եւ սահմանը տակաւին բաւական մութ եւ անստորոյդ կը մնայ մեզի համար։ Այս ընդհանուր Armenia կոչումը կը հանդիպինք նաեւ նոյն տարին (372ին) առ Եւսեբիոս Սամոստացոց եպիսկոպոս գրած նամակին մէջ. «Տեսայ սիրելութեանդ նամակները ի մերձաւոր դաւառի Հայոց կամ Հայաստանի»։ Կոլզէ⁷ արդեօք այսու Կոմաղինէ կամ Եփրատացոց կոչումած դաւառը իմանալ, քանի որ ասոր մերձաւոր բացատրութիւն մ'ունի 375ին առ Նէոկեսարիոյ կղերը գրած նամակին մէջ, ցուցնելով որ պահոց, հսկմանց, աղօթից եւ սաղմոսերգութեանց հաւասար միաձայնութիւն եւ յարգութիւն կայ Եփրատացոց, երկու Լիւրիաներու, Թեփացոց, Պաղեստինացոց, Արաբաց, Փիւնիկեցոց եւ Ասորոց եւ անոնց քով որ առ Եփրատայ կը բնակին։ Թէպէտ շատ աւելի զէպի վեր հիւսիս կը տանի ուրիշ նամակներու մէջ, զոր գրած է Կոզմոնիոյ քաղաքին վարիչ ատենակարաց, որոնց կ'ըսէ. «Դուք ի ծայրս սահմանաց Հայաստանի կը գտնուիք. եւ դարձեալ մի գուցէ Հայոց գաւառը հակառակորդին ճարակ ըլլայ»։ Ուրիշ տեղ կը յիշէ թէ ինչպէս ձմեռնային յառաջացած եղանակի մէջ Հայկական լեռները նոյնիսկ տարիքով կայտառներու համար անանցանելի են, թերեւս ուղեւորով ակնարկել Բարձր Հայոց կամ Կարնոյ դաւառին. թէպէտ ուրիշ նամակի մէջ դարձեալ Հայաստան մը կ'անուանէ Նէոկեսա-

(7) Յուստինիանոսի՝ Հայաստանի վերականգնութիւնը այսպէս կ'ամփոփէ Հիւլիանոս իր «Հին Հայոց տեղւոյ անուններ» քերականութեան մէջ (էջ 38-40). «(536ին) Կայսրը իր հայկական երկիրներուն նոր բաժանում մ'ընելով Ա. Բ. եւ Մեծ Հայք Նահանգներէն, ինչպէս նաեւ Պոնտոսեան Պոնտոսն ու «ազգաց» երկրէն հետեւեալ չորս գաւառները կ'ազմեց. Առաջին Հայք որ կը բաղկանար Մեծ կամ ներքսպոյն Հայքէ (Բաղանիս - որ առաջ Դեւոն-դուպոլիս կը կոչուէր - եւ Թէոդուպոլիս քաղաքներով), նախկին Ա. Հայոց մէկ մասէն (Սատաղայով, Նիկոպոլիսով եւ Կոզմոնիայով), Պոնտոսեան Պոնտոսի մէկ մասէն (Տրապիզոնով եւ Կերասոսով)։ Մայրաքաղաքն էր Յուստինուպոլիս։ Երկրորդ Հայք, որ իր մէջ կը պարունակէր նախկին Ա. Հայոց մնացած մասը (Սերաստիայով եւ Սերաստուպոլիսով), Պոնտոսեան Պոնտոսի (Կոմանայով) եւ

րիոյ մօտ։ Այս ամէնը անտարակոյս կ'ապացուցանեն որ Ս. Բարսղի ժամանակ անխտիր, բոլոր այս զանազան դաւառները հայկական կամ Հայաստան ընդհանուր անուան ներքեւ կը ճանչցուէին։ Ս. Բարսղ կը ճանչնայ դեռ այս Հայաստանի ուրիշ դաւառ մ'ալ Orphanenae աշտօր մեզի այլուստ բոլորովին անձանօթ երկու քաղաքներով Kardagina եւ Attagina։ Կը յիշէ նաեւ Բարկամոն, ուր ամէն տարի յունիսի կէսին խուռն բազմութեամբ ժողովրդոց՝ մարտիրոսաց տօն կը կատարուի։ Իսկ Ամասիոյ եւ Զելայի՝ Հայաստանի պատկանելուն ի վկայութիւն ունինք, առ իւր կրօնաւորները գրած թուղթը, ուր կը յիշէ որ Սերաստիոյ Եւսեբիոս եպիսկոպոսը այդ քաղաքներու մէջ քահանայից եւ սարկաւազաց ձեռնադրութիւններ կը կատարէ։ Դարձեալ ունինք իր քով Քառաքաղաք (Tetrapolis) Հայաստան կոչում մ'ալ, հաւանօրէն ի մի բովանդակելով Սերաստիա, Նիկոպոլիս, Սատաղա եւ Կոզմոնիա քաղաքները։

Հուսկ իբրեւ արքունի կնքով վաւերացում մը Փոքր Հայաստանի այս ընդարձակածաւալ սահմաններուն կու տայ Յուստինիանոս, իր հռչակաւոր նոր կազմակերպութեամբ կայսերական սահմաններու պաշտպանութեան, որով ի մի զուգելով բուն Հայկական եւ մերձաւոր հին հայաբնակ դաւառները, կը ձեւացնէ չորս Հայաստան նահանգներ, անուանելով զանոնք Առաջին, Երկրորդ, Երրորդ եւ Չորրորդ Հայաստան⁽⁷⁾։

(Շարունակելի)

Հ. Յ. ԱՒԳՅՐ

Յունական Պոնտոսի մէկ մասը (Զելայով եւ Բրիսայով = Բերիստով)։ Մայրաքաղաքն էր Սերաստիա։ Երրորդ Հայք, որ կը բաղկանար նախկին Բ. Հայքէ (Մելիտինէ, Արկա, Արարիա, Արիարաթէ, Կոմանա Բ. եւ Կոկիսոն քաղաքներով)։ Մայրաքաղաքն էր Մելիտինէ։ Չորրորդ Հայք նոր դաւառը, որ կ'ազմուած էր «ազգաց» երկրէն։

Վերջինը՝ Հոռոմայ անցած միջոցին՝ մնացած էր իր հինգ՝ բնիկ նախարարներուն - Կոռոմարութեան տակ, որոնց իշխանութիւնն ու պաշտօնը ցկեանէր եւ իրենց ընտանեացը մէջ ժառանգական։ Ասոնք կայսրէն պատուանշաններ ընդունեցան, բայց իրենց արամադրութեան տակ Հոռոմայական զօրք չունէին, այլ լոկ իրենց մարզիկը, եւ Հայոց թագաւորին հարկատուներն էին, քանի որ Հայոց թագաւորութիւնը կը տիրէր (Güterbock, 38)։

ՎԱՐԴԱՆ ՄԱԽՈԽԵԱՆԻ ՆԿԱՐՆԵՐԸ Ս. ՂԱԶԱՐՈՒ ԹԱՆԳԱՐԱՆԻՆ ՄԷՋ

Ճիշտ երեք տարի առաջ էր - 12 Փետրուար 1937 - որ տաղանդաւոր Հայ ծովանւոր-կարիչը Վարդան Մախոխեան իր մահականացուն կը կնքէր Նիսի մէջ։ Յաւալի կորուստ մը՝ որ ամէն գիտակից ազգասէր հոգիներու մեծ սուգ պատճառեց, ինչպէս միջազգային զեղարուեստական բովանդակ աշխարհին, որ խոր գնահատանք եւ զմայլանք ունէր անոր մոգական վրձինին եւ անմահ կտաւներուն։

Մախոխեան Վանքի թանգարանն ալ մեր Նախնեաց սրբազան յիշատակներու կարգին բախտն ունեցաւ եւ պարծանքը ամփոփելու իբրեւ Հայ հանճարի զեղարուեստական արտադրութիւն քառեակ մը նկար Վարդան Մախոխեանի վրձինով եւրանդաւորուած, ծովային այն զմայլելի համերգներէն՝ զորս մեծ նախանձալուզութեամբ, գնահատանքով ու պատուով կը պահեն Ֆրանսայի, Պելճիոյ, Լիւքսենպուրկի, Գերմանիոյ, Իտալիոյ եւն. թանգարաններ։

Իսկապէս ցարդ մեծ պակաս մ'էր Հայ անուան պարծանք եղող զերազանց Այվազովսքիի եւ ուրիշ տաղանդաւոր հայ նկարիչներու զործերուն քով բացակայութիւնը Մախոխեանի անուան վանքիս հայկական թանգարանին մէջ։

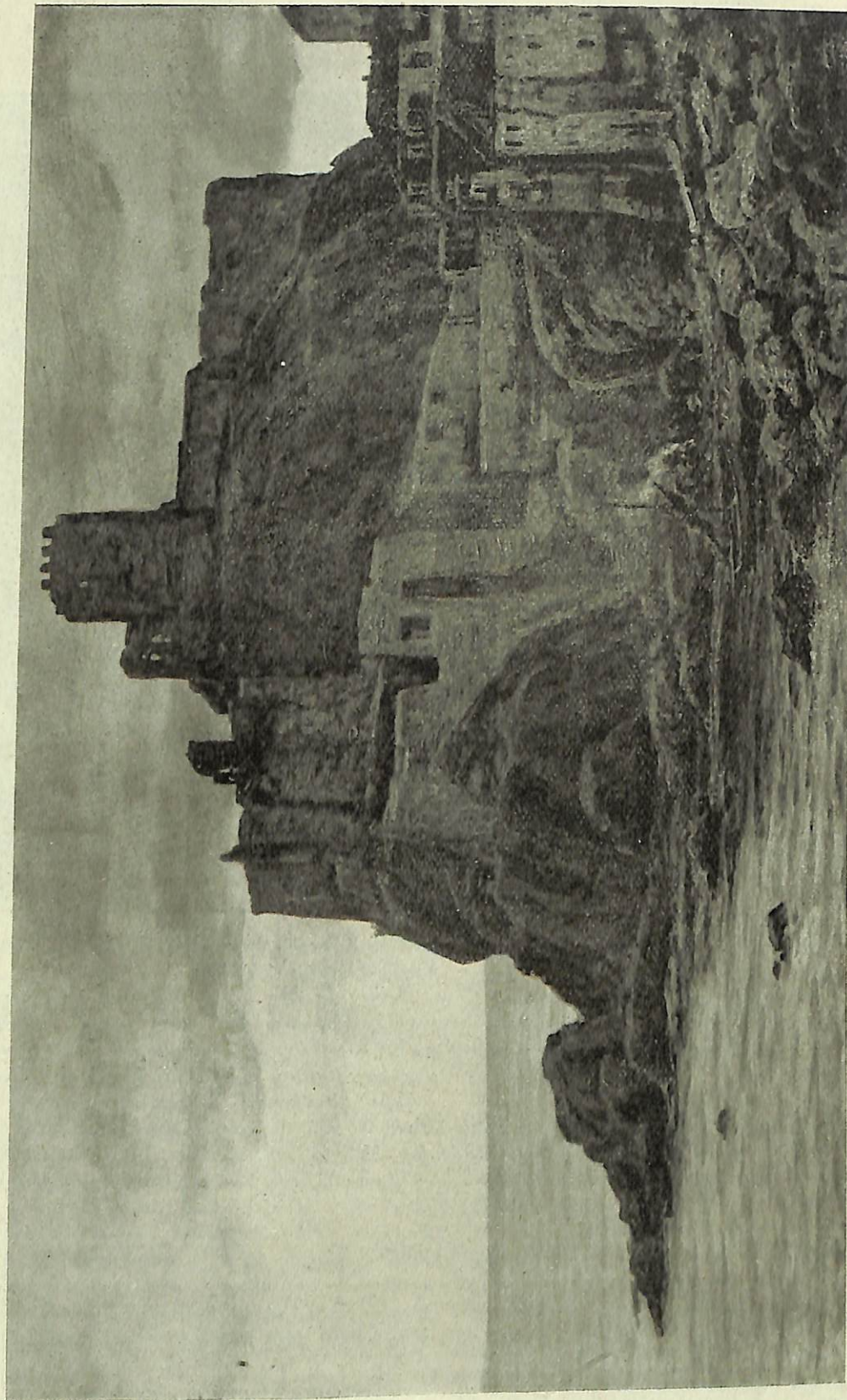
Բայց իսկոյն աւելցնենք որ ողբ. անգուդական արուեստագէտը՝ Հայ անուան, Հայ մշակոյթին եւ սրբութիւններուն հանդէպ ունեցած իր գիտակից եւ խոր պաշտամունքին մէջ որոշ բաժին մը սահմանած էր Մախոխեան Միարանութեանս եւ Մայրավանքիս համար։ Այդպէս էր որ իր կենդանութեան օրով ազնուօրէն փափաք յայտնած էր և խոստացած փանքիս թանգարանին նուիրելու իր նկարներէն։ Իր կամքը թէեւ բերանացի միայն արտայայտուած, բայց ուրախ ենք ըսելու որ գրաւոր կտակի մը սրբութեամբ յարգուեցաւ

հանդուցեալին եղբոր՝ ծանօթ Բժ. Պետրոս Մախոխեանի կողմէ։

Արդարեւ երբ նա մեծ վարպետին աւարտած ու անաւարտ զործերը կը կարգադրէր եւ յատուկ նպատակներու կը սահմանէր, իրեն դիմեց Մախոխեան Ուխտիս ազնիւ բարեկամ եւ զմայլող Պրն. Մ. Մատթէոսեան իբրեւ թարգման մեր փափաքին, եւ ամենամեծ գոհունակութիւնն ունեցաւ մեզի հաղորդելու նախ թէ Պրն. Բժ. Պ. Մախոխեան «բարեհաճել էր նուիրել Մախոխեան թանգարանիս մեծանուն եղբոր գլուխ գործոցներէն խիստ յաջողած նկարներէն մէկը որ կը ներկայացնէ Acci Castello». յաջորդ նամակով մը կ'աւելար թէ յաջողել էր «չորսի բարձրացնել Միարանութեանս թանգարանին յատկացեալ նկարներուն թիւը»։

Հետեւաբար, մինչ հոս հրապարակաւ

ACCI CASTELLO près de Catane (Italie) - ԱՉՉԻ ԿՂԵՆԿ քաղաքիցի հյուսիս (Իտալիա)

COUP DE MISTRAL (Méditerranée) - ՄԻՍՏՐԱԼԻ հոսանք (Միջերկրական)

COTES DANOISES (Tempête au port) - ԴԱՆԻԱԿԱՆ ԱՓԵՐ (Մոռիկ մառաճանգամին մէջ)

սրտագին շնորհակալութիւնը կ'արձանագրենք Միաբանութեանս՝ հանդէպ բժ. Պ. Մախոխեանի իր այնքան ազնիւ վերաբերումին համար, կը կցենք նաեւ անմոռաց երախտագիտութեան զգացում մը մեր սիրելի բարեկամ Պ. Մ. Մատթէոսեանի, քանի որ շնորհիւ իր թելադրութեան եւ միջնորդութեան է որ մեզի հասաւ նկարներու այդ բաժինը՝ ուրիշ բաժիններու հետ որոնք սահմանուած էին Երեւանի թանգարանին եւ Աղզային ուրիշ մէկ-երկու Հաստատութիւններու:

Վանքիս նուիրուած նկարներուն մեծագոյն եւ թանկագինն է «Acci Castello» = Աչչի դղեակը, մեծութիւնը՝ մեզր 1,65 X 0,96. Ծովի անդորրանքը քարակարկառ դղեակին քով հմայքոտ շրջանակ ու խորք կը կազմէ. հայելի մը որ կ'առնինքն՝ ու կը տանի հողին ծովի հեռաւորութեան խորհուրդին մէջ խորասոյզ:

Երկրորդը «Coup de Mistral», իսկապէս ուժեղ թափը կը ներկայացնէ Հիւսիս-արեւմտեան հովին, որ Միջերկրականի ծովափնեայ խութերուն դէմ կատղած՝ փրփուրի եւ ամպի կը վերածէ հեղ ու փարելի ալեակները:

Երրորդը ա'լ աւելի խռովայոյզ պահ մըն է ծովային տարրին, այս անգամ Դանիական ափերուն նաւահանգստի մը մէջ: Ալիք, փրփուր եւ ամպեր իրենց խռովքին ու գայլոյթին մէջ կարծես վրձինը կը տարփողեն վարպետին՝ որ զիրենք յաւերժօրէն քարացուցեր է այնտեղ:

Վերջինը՝ Ֆարալիօնէ՝ առաջինին կը մօտենայ ծովի եւ ցցուն ժայռերու հակադրութեան մէջ, ուր տեսնելու է բնազդին ծովային կապուտակը եւ ալիքներու խաղը ժայռերուն հետ պարտասած:

* * *

Թէեւ մեր մամուլը շատ անգամներ առիթն ունեցեր է «Բաղմամէպ»ի եւ մանաւանդ վերջին «Գեղունի»ի (1927) էջերուն մէջ վերլուծելու գաղտնիքն ու նկարագիրը արուեստին եւ գրուածքին ընելու հայ մեծ ծովանկարչի հանճարին՝ իր լաւագոյն պատառներուն ցուցադրութեամբ, ներկայ պարագան սակայն պարտականութիւն կը դնէ մեր վրայ երախտագիտութեան մեր խոր գնահատութեան եւ հիացումին հետ, անգամ մըն ալ խոնարհեցնելու մեր ճակատը Վարդան Մախոխեանի անմեռ յիշատակին, խորաքաղակ ներքողը հիւսելով իր հանճարին՝ որ արդէն անմահներու շարքն է անցած Հայ

Աղզի փառքին համար գործողներու՝ Հայկական լուսաւոր պանթէոնին մէջ:

Այդ տեսակետով հաճոյք է մեզի յիշել թէ Վարդան Մախոխեան, որքան ալ հեռու հայկական կեդրոններէ Նիսի մէջ պանդուխտ, ու մանաւանդ եւրոպական մեծ շրջանակներու մէջ պաշտամունքի հասնող փառաբանութեան արժանացած իր վրձինի մոզական յաղթանակներով, սակայն չդադրեցաւ երբեք բուռն կերպով սիրելու իր աղզը եւ սատարելու անոր անուան պանծացումին եւ դատին սրբութեան:

Եթէ Ֆրանսական պետութիւնը պատիւ համարեց զանիկա իրեն քաղաքակից դրել, Լեզէոնական պատուանշանով պճնել անոր կողմքը կամ ոսկի մետաղով մեծագոյն գնահատութիւնն ընել անոր արուեստին բարձրութեան, Վարդան Մախոխեան ուրախ միայն իր աղզին անունը յարգելի ըրած ըլլալու գիտակցութեամբ՝ այդ ամէնը իբրեւ միջոց ծառայեցուց իր ձայնն աւելի ազդու ընելու հայ դատին ի նպաստ, ինչպէս 1918ի զինադադարին իր ըրած սրտառուէ կոչը Ֆրանս. մամուլին մէջ հայու արիւնն եւ արժանիքները շեշտելով:

Զարմանալի չէր որ իր գերզգայուն սիրտը իր աղզին սիրով տրոփուն՝ գոյներէն երաժշտական թրթռացումի անցնէր՝ երգելու համար ցան ու հեծեծանքը իր աղզին: Եւ ստուգելի իր «La Plainte d'Arménie» շատ սիրուն նուագ մ'է տխրանոյ՝ որ մեծ նկարչին մէջ յայտարարեց երաժիշտն ալ ու զանիկա մեծապէս գնահատել տուաւ:

Ականատեսներ եւ ականջալուրներ կ'ըսեն ու կը պնդեն թէ նա «հանդերձ այնու որ ընդունած էր Ֆրանս. հպատակութիւն, երբեք չէր դադրած բուռն եւ քունդ ազգասէր մ'ըլլալէ՝ իր լայնածաւալ՝ Ֆրանս. թէ միջազգային յարաբերութեանց միջոցին երբեք չէր ծածկեր իր տիպար հայ մը ըլլալը. բոլոր Ֆրանս. լրագրիւններու մէջ իրեն նկատմամբ գրուած ո'ր եւ է յօդուածի մէջ միշտ եւ յաճախ կրկնել կու տար իր հայրդի ըլլալը: Նոյն այդ ազնիւ տար իր հայրենի խորհած էր, որ իր մահէն յետոյ, քանի որ ինքը դադրած պիտի ըլլար պանծացնելու հայ անունը, կտակած էր՝ որ յետ մահու իր թողած նկարներու կաբելոր մէկ հաւաքածոն ցուցադրուի «Musée Masséna»ի մասնաւոր սրահի մը մէջ, սրահին վրան ու իր անուան անմիջապէս ներքեւ «d'Origine Arménienne» գրուելու պայմանաւ. եւ իսկապէս, ինչպէս գիտենք, կէտ առ կէտ գործադրել տրուեցաւ այդ ազնիւ պայմանը:

FARAGLIONE (Capri). Rochers en mer - ՖԱՐԱՆԻՕՆԷ (Քափրի) Ժայռեր ծովում մէջ

«Մեծատաղանդ նկարիչ, խորին գիտակցութեամբ եւ ափշեցուցիչ զգայնութեամբ» որ կ'որակուէր իբրեւ «ծովի հնարադէտ համերգակ» (Symphoniste), իր ազդին ճակատագրով եւ յոյսերով տրոփուն եւ մտահոգ, կը հաւատար թէ արդար Աստուած մը կայ որ հայուն եղեռնագործները պիտի պատժէր եւ նախաինամական բաղուկով մը մեզ փրկէր՝ ազատութեան մէջ վերաշինելու մեր տունն եւ շարունակելու մեր քաղաքակրթութեան ուղին նախնիքներէն ժառանգած:

Ինչպէս կեանքին մէջ, նոյնպէս մահուան պահուն օրինակելի հաւատացեալ՝ իր կրօնական պարտականութիւնները կատարելով փակեց աչքերը:

Բնութեան գեղեցկութիւններուն սիրահար, մենութեան իր պահերուն իր խորհրդածութեանց նիւթ կ'ընէր ներկայ մարդկութեան վիճակն ու բարոյական դերքը. այդ տպաւորութեան տակ, իրապաշտ յոռետեսութեամբ գրած է 1937ի սեպտեմբերին հետեւեալ ոտանաւորը որ մեր օրերու բարոյական տխուր պատկեր մ'է. զայն ընթերցողին կ'աւանդենք իբրեւ նշխար մը այդ մեծ հայէն, ծովանկար չքնաղ պատկերներուն հետ որ իր անունն եւ համբաւը պիտի պահեն վանքիս նուիրական յարկին ներքեւ:

Հ. Ե. Փ.

Ս Ա Ր Դ

Մանէ մանէ բելդ բարակ
Շինէ ցանցդ արագ արագ,
Զի արեւը լեռան վրայ
Իւր առաջին շողն ցոյայ:

Քիչ ատենէն քեքեւ մեղու
Սիրահարներ ծաղիկներու
Պիտի գան հեգ, հեգ եւ հըլու
Յանցերուդ մէջ պլլուելու:

Յանցիդ մէջտեղ կառչած ես դուն
Թեւատարած բայց միշտ արքուն,
Վայ մեղուին միշտ բանիբուն,
Իյնայ ի քո ծուղակ բագուն:

Կայծակի պէս սքրանա դուն
Թելիդ վրայ բարակ տոկուն
Նետես ցանցդ արագ արագ
Կաշկանդելով գոհդ համակ:

Խայծ մը ծորես բոյն բերանդ
Ննջէ գոհդ նինջ առ յաւտ.
Հանգիստ խղճով ծծես արին
Ննջեցեալիդ դին գալարուն...

Ո՞վ է արդեօք այդ անասուն
Որ մահ սփռէ օրն ի բուն
Սարդ է, ըսին, իւր անունը
Արեամբ շինուած է իր տունը
Անգիտակ է իւր արարին
Հետեւի նա Մարգուն բարբին...

Վ. Մ.

